

Nová lokalita z mladší doby kamenné v Napajedlech

New Neolithic site at Napajedla

Jaroslav Bartík, Adam Fojtík,
Miroslav Popelka

Abstract:

A part of a newly discovered Neolithic settlement was examined in 2019 during a rescue archaeological excavation. In total six dug out features were studied. These are consistent with standard structures found in the settlements of Neolithic Age. Based on the pottery analysis, it is possible to date the settlement to the upper stage of the Linear Band Pottery culture (LBK II). The objective of this contribution is to expand so far rare documentation base of the region, which would, in the future, allow reconstruction of Neolithic settlement in the middle part of the Morava river region with more accuracy.

Keywords:

Neolithic, Linear Band Pottery culture, settlement, rescue excavation

1. Úvod

V letních měsících roku 2019 byl pracovníky ÚAPP Brno, v.v.i., proveden rozsahem menší záchraný archeologický výzkum na katastru města Napajedla. Realizace výzkumu byla vyvolána stavbou nového rodinného domu. V průběhu mechanizované skrývky byla zachycena část doposud neznámého pravěkého sídliště, v jehož rámci bylo prozkoumáno celkem šest zahloubených objektů. Na základě analýzy archeologického materiálu získaného z výplní čtyř objektů, je lokalita datována do mladší doby kamenné, respektive do období mladšího stupně kultury s lineární keramikou. Cílem příspěvku je zpřístupnit elementární data týkající se náleзовých situací a získaného materiálu, která obohatí dosavadní pramennou základnu v oblasti výzkumu neolitického osídlení JV Moravy.

2. Poloha lokality

Záchraný archeologický výzkum proběhl na parcele č. 1460/60, která se nachází na ulici Husova v SV části intravilánu města (obr. 1). Před zahájením výzkumu se jednalo o nezastavěný pozemek ve stávající zástavbě. Nově objevená archeologická lokalita leží v Napajedelské bráně, která jako významný komunikační koridor sehrála důležitou úlohu už v mladém paleolitu (ŠKRDLA 2005). Z hlediska charakteru terénu se jedná o mírný severozápadně orientovaný svah na levém břehu řeky Moravy, od jejíhož současného toku je vzdálena cca 425 m. Nadmořská výška se na zkoumané ploše pohybuje okolo 200 m. Z okolní terénní konfigurace vyplývá, že zdejší sídliště mohlo mít také vazbu na zaniklou lokální vodoteč, jejíž relikty byly zachyceny v roce 2016 při výzkumu raně středověkého sídliště (FOJTÍK – POPELKA 2016; 2017). Původní koryto zmíněné vodoteče lze v náznamech pozorovat cca 170 m jihozápadním směrem od zájmové lokality (obr. 1). Přibližný střed zkoumané plochy lze vztáhnout ke koordinátám 49,1813319° N; 17,5234983° E [WGS 84].

Z geomorfologického hlediska se sídliště rozprostírá na rozhraní Středomoravské nížiny, již lze charakterizovat jako širokou náplavovou rovinu podél řeky Moravy, která je tvořena čtvrtohorními sedimenty (šišťkopísková souvrství, písčité hlíny a píský) a Napajedelské pahorkatiny. Tu lze charakterizovat jako členité území složené zejména z flyšových komplexů vseřfinských vrstev s převahou jílovců zlínského souvrství račanské jednotky magurského příkrovu (DEMEK – MACKOVČIN eds. 2006, 317, 423).

Mapové podklady uvádějí v prostoru výzkumu geologické podloží tvořené kvarterními sprašovými hlínami,¹ na kterých se vyvinula modální hnědozem² a jejichž pů-

Pozdně laténská keramika z hradu Brumov – k problematice púchovské kultury na Moravě

Late La Tene Ceramics from Brumov Castle – on the Questionability of Púchov Culture in Moravia

*Adam Fojtík, Jana Langová,
Miroslav Popelka, Zuzana Staneková*

Abstract:

Castle Brumov is usually identified in literature as Púchov locality, having been so named because of the ceramics found there during the castle excavation in the late 1970s and early 1980s. In spite of the fact that the settlement was thus identified due to the culture of its inhabitants, the found artefacts have never been assessed or their description published. This contribution was initiated by the need to learn about the material base of Púchov culture in Moravia.

Despite the fact that the presented set of objects is not numerous, it still enables us to set the beginnings of the settlement to the period of L1C2 (latest L1D1) and its inhabitation until the period of L1D2. Establishing its cultural classification was a problem as the ceramics fragments are consistent with late La Tene production. Only two fragments, which originally had probably been parts of the same vessel, can be considered as belonging to Púchov culture. Regardless of the fact that the settlement is located in the area which is geographically a part of late La Tene Age in Púchov domain, the authors prefer to identify it as late La Tene locality and avoid the exact definition of the culture.

Keywords:

Late La Tene Age, Púchov culture, ceramics

1. Úvod

Rozšíření púchovské kultury na moravské území se považuje za samozřejmost. Poznáání této kultury se opírá především o výšinné lokality, které jsou s výjimkou Požahy známé hlavně ze sondáží, povrchových sběrů a nálezů učiněných detektory kovů. Tradiční datace púchovské kultury na Moravě předpokládá počátky osídlení ve stupních L1C2–L1D1, přičemž její osídlení se předpokládá ještě ve stupni L1D2, přičemž tento poznatek vychází především z výzkumu již zmiňované Požahy (ČÍŽMÁŘ 1993a, 423; ČÍŽMÁŘ 1993b, 95). Nové poznatky o počátcích púchovské kultury na Moravě přinesl výzkum sídliště v poloze „Chmelník“ v Malenovicích u Zlína. Jedná se o nížinné sídliště v nivě řeky Dřevnice, které je na základě rozboru keramického materiálu datováno do období L1C1–L1D (STANEKOVÁ – FOJTÍK – POPELKA 2019, 51). Přestože množství lokalit umožňuje vznik prací zabývajících se rekonstrukcí struktury osídlení (GERŠL 2017), je poznání jednotlivých lokalit a jejich materiálové náplně vcelku neuspokojivé (např. nové zjištění předpúchovského stupně v Malenovicích u Zlína, viz výše). Tato skutečnost je dána především způsobem nabytí archeologických nálezů, které pocházejí hlavně z povrchových sběrů a nálezů učiněných detektory kovů. Terénní výzkum spojený s odkryvem struktur byl učiněn pouze na lokalitách Požaha a Chmelník, přičemž pouze materiál z druhé jmenované byl zpracován a řádně publikován (STANEKOVÁ – FOJTÍK – POPELKA 2019).

Cílem příspěvku je vyhodnocení a prezentace keramického souboru z areálu hradu Brumova (okr. Zlín), který byl získán během výzkumu hradišního jádra v 70. a 80. letech 20. století, a získaná zjištění konfrontovat s dosavadními poznatky o púchovské kultuře.

2. Popis lokality

Brumovský hrad leží v předhůří Bílých Karpat, při severozápadním vyústění Vlárského průsmyku, kudy vedla od pravěku jedna z důležitých komunikací mezi moravský-

Lokalita Klenov v kontextu starých dopravních linií východní Moravy

Site Klenov in the Context of Old Transport Routes of East Moravia

Dušan Cendelín

Abstract:

This contribution attempts to substantiate motivation for establishment and following existence of a habitat site, where traces of fortification can be proved, dating back to Late Bronze Age and Middle Ages. Existence of a small mediaeval castle in this locality is dated, by archaeological finds from this site, from the beginning to the middle of the 14th century; however, there are no unambiguous written documents supporting this. The site on the top of a hill, high above the sea level and deep amongst Vsetín Hills, is relatively far from any denser historical settlements in valleys of these hills. Taking this into account, it is questionable that it could have been, for instance in the Middle Ages, a centre of a small manor holding. This is indirectly supported by the nature of the mountainous character of the surroundings of the site, which was intensively colonised only after the mediaeval castle decline. Even more intriguing seems the motivation for the existence of the old fortified castle, which is located, in all directions, so far from the more fertile land of this part of East Moravia.

Taking into the account the position of the site, the article indicates a possibility of this settlement having been established in connection with traffic on a unique period land communication, which had run through this mountainous terrain. The settlement, relatively distanced from more densely inhabited spaces, could even have had a function of a sanctuary for travellers. However, we cannot exclude even a certain management of or control over the communication traffic. Considering the location of the site and the nearest known inhabited areas, then south-north route connecting middle regions of the river Váh with a part of North Moravia, seems as the most likely ideal line. This route would not only have been suitable because of good traffic space, connecting mountain ridges and only a few fords; this premise is also indirectly supported by some of the relics of an intensive traffic movement in the countryside, most often in the form of deserted sunken roads. Not negligible as an evidence of movement on this route is also a find of a depot of bronze items, excavated precisely on the alignment of this traffic line.

Keywords:

East Moravia, fortification, roads

Úvod

Skalnátý hřeben Klenova s vrcholem 667 m n. m. se nachází v prostoru Hostýnsko-vsetínské hornatiny 8 km jihovýchodně od Valašského Meziříčí. Celý hřeben je na katastrálním území údolní osady Bystřička. Severní okraj hřebene se svažuje k vodní nádrži, postavené zde v letech 1908–1912, a v blízkosti této nádrže již tento svah tvoří relativně mírně svažitou potoční terasu vzniklou výrazným meandrem potoka Bystřička.

Na nejvyšším vrcholu Klenova vznikl ve středověku malý hrad, který včetně předhradí pokrýval plochu cca 0,12 hektaru. Zásadní průzkum na tomto zaniklém hrádku provedl PhDr. Jiří Kohoutek, CSc., který s ing. Radovanem Koplíkem načrtl i jeho půdorys včetně předhradí. Datování osídlení hrádku podle nálezů keramiky J. Kohoutek určil pro dobu od počátku po polovinu 14. století, kdy hrádek násilně zanikl (KOHOUTEK 1991, 242). Prostorovou kresebnou rekonstrukci hradu později vytvořil Ing. arch. Pavel Šimeček (KOHOUTEK 1995, 41).

Vznik hrádku Klenova a jeho zařazení do nějakého historického kontextu je pro ab-

Lokalita Klenov v kontextu starých dopravních linií východní Moravy

Site Klenov in the Context of Old Transport Routes of East Moravia

Dušan Cendelín

Abstract:

This contribution attempts to substantiate motivation for establishment and following existence of a habitat site, where traces of fortification can be proved, dating back to Late Bronze Age and Middle Ages. Existence of a small mediaeval castle in this locality is dated, by archaeological finds from this site, from the beginning to the middle of the 14th century; however, there are no unambiguous written documents supporting this. The site on the top of a hill, high above the sea level and deep amongst Vsetín Hills, is relatively far from any denser historical settlements in valleys of these hills. Taking this into account, it is questionable that it could have been, for instance in the Middle Ages, a centre of a small manor holding. This is indirectly supported by the nature of the mountainous character of the surroundings of the site, which was intensively colonised only after the mediaeval castle decline. Even more intriguing seems the motivation for the existence of the old fortified castle, which is located, in all directions, so far from the more fertile land of this part of East Moravia.

Taking into the account the position of the site, the article indicates a possibility of this settlement having been established in connection with traffic on a unique period land communication, which had run through this mountainous terrain. The settlement, relatively distanced from more densely inhabited spaces, could even have had a function of a sanctuary for travellers. However, we cannot exclude even a certain management of or control over the communication traffic. Considering the location of the site and the nearest known inhabited areas, then south-north route connecting middle regions of the river Váh with a part of North Moravia, seems as the most likely ideal line. This route would not only have been suitable because of good traffic space, connecting mountain ridges and only a few fords; this premise is also indirectly supported by some of the relics of an intensive traffic movement in the countryside, most often in the form of deserted sunken roads. Not negligible as an evidence of movement on this route is also a find of a depot of bronze items, excavated precisely on the alignment of this traffic line.

Keywords:

East Moravia, fortification, roads

Úvod

Skalnatý hřeben Klenova s vrcholem 667 m n. m. se nachází v prostoru Hostýnsko-vsetínského hornatiny 8 km jihovýchodně od Valašského Meziříčí. Celý hřeben je na katastrálním území údolní osady Bystřička. Severní okraj hřebene se svažuje k vodní nádrži, postavené zde v letech 1908–1912, a v blízkosti této nádrže již tento svah tvoří relativně nírné svažitou potočnou terasu vzniklou výrazným meandrem potoka Bystřička.

Na nejvyšším vrcholu Klenova vznikl ve středověku malý hrad, který většně předhradí pokrýval plochu cca 0,12 hektaru. Zásadní průzkum na tomto zaniklém hrádku provedl PhDr. Jiří Kohoutek, CSc., který s ing. Radovanem Koplíkem načrtl i jeho půdorys včetně předhradí. Datování osídlení hrádku podle nálezu keramiky J. Kohoutek určil pro dobu od počátku po polovinu 14. století, kdy hrádek násilně zanikl (KOHOUTEK 1991, 242). Prostorovou kresebnou rekonstrukci hradu později vytvořil Ing. arch. Pavel Šimeček (KOHOUTEK 1995, 41).

Vznik hrádku Klenova a jeho zařazení do nějakého historického kontextu je pro ab-

Čeněk ze Šarova a nižší šlechta na předhusitské Moravě v časech války a landfrýdu

Čeněk of Šarov and Lower Nobility in Pre-Hussite Moravia at Times of War and Landfriede

Dalibor Janiš

Abstract:

The contribution focuses on gaining knowledge of lower nobility in Pre-Hussite period, using Čeněk of Šarov and his family, who held farming estates around the towns of Zlín and Uherský Brod as an example. Originally a large property, it was divided among the members of the family in the Pre-Hussite period. Čeněk of Šarov represents a lower nobleman, who, most likely, supplemented economic stagnation tied with insufficient land property with income from mercenary service. His castle, Šarov, was probably a seat of a group of soldiers. Čeněk was a member of a circle of reformed nobility influenced by teaching of Jan Hus and he also appointed an Ultraquist priest to his estate.

Keywords:

Moravia, nobility, war, Middle Ages, Čeněk of Šarov

Úvod

Husitské války představují nepochybně jednu z přelomových událostí českých dějin a výrazně determinovaly podobu sociálních, náboženských a mocenských struktur v českých zemích v pozdním středověku. Dobu 15. století tak výrazně určují zejména dvě tzv. husitské války, jak jsou v literatuře nověji označovány, tedy válečné události z let 1419–1434 a 1468–1478 (česko-uherská válka). Poměrně dramatický ráz mělo i mezidobí spojené s četnými lokálními konflikty, které se v různé míře dotkly všech částí českých zemí, respektive všech zemí tvořících v té době soustátí České koruny (přehledně ČORNEJ 2000; ČORNEJ – BARTLOVÁ 2007).

Na teritorium Moravského markrabství pak válka vstoupila ve své ničivé podobě již na začátku 80. let 14. století v podobě konfliktu mezi markrabaty Joštem a Prokopem, který se odehrál ve třech hlavních etapách a uzavřel se až v roce 1405 (přehledně MEZNÍK 1999, 250–298; ŠTĚPÁN 2002). Oba Lucemburkové si vytvořili své mocensko-vojenské strany tvořené příslušníky moravské nobility. Do obou táborů tak patřili nejen příslušníci významných panských rodů, ale i na ně navázaná nižší šlechta v pozici jejich klientů a služebníků (ke členům obou táborů BALETKA 1996; JUROK 2015; 2019). Tyto vazby mohly mít formální charakter (prostřednictvím lén či úřadů), v řadě případů se jednalo o vztahy založené na spojenečtví, tedy vojenské námežnické službě. Významnou roli hrály také finanční vztahy v podobě půjček či ručitelských závazků příslušníků nižší šlechty ve vztahu k pánům (BOBKOVÁ – BARTLOVÁ 2003, 28–58).

Nižší šlechta a bojové družiny

Starší i novější práce se opakovaně vyjadřují k otázce postavení nižší šlechty v době kolem přelomu 14. a 15. století a roli jejich příslušníků v husitské revoluci. Starší teze o krizi nižší šlechty v Čechách a na Moravě v předhusitské době byla odmítnuta s tím, že lze mluvit snad o určité stagnaci. Nižší šlechta si také v této době udržela rozsah svých statků, respektive jejich podíl na celkovém množství majetků nobility v českých zemích. Samotná nižší šlechta, v této době ještě nezformovaná do samostatného stavu, byla navíc sociálně a majetkově výrazně diferencovaná. V předhusitské době však započal proces zmenšování počtu rodů patřících k nižší šlechtě (POLVKA 1982, 205–224; ŠMAHEL 1995, 280–288; MLATEČEK 2003, 509–518; 2004, 281–290; 2019; MEZNÍK 1999, 363–366; BOBKOVÁ – BARTLOVÁ 2003, 31–34).

Dochované prameny v podobě zemských desek, půhonných knih i manských knih

Z rané nábytkové tvorby Dušana Samuela Jurkoviče

On the Early Furniture Design by Dušan Samuel Jurkovič

Olga Méhešová

Abstract:

Early furniture design by the architect Dušan Samuel Jurkovič (1868 – 1947) is linked to the artist's stay in Wallachia as well as the beginning of his work in Brno, i.e. to the period between 1891 to approximately 1906. The artist's progressive design representing his personal perception of folklore is inspired by folk production and ornaments. On the one hand he accurately copied or modified, with his respect for tradition, the folk production (furniture for Wallachian rooms in the Životský Hotel in Vsetín and furniture for national ethnographic exhibitions) and on the other hand, under the influence of historicism and Art Nouveau, he interpreted it in an original way and in the context of the period art production and so revitalised it (furniture for Public Savings Bank in Vsetín, tourist objects in Pustevny, his flat in Brno or private furniture for Josef Válek and builder Michal Urbánek). Among Jurkovič's favourite and specific furniture decoration was fan motif, used, probably as early as 1891 (chairs from the Životský Hotel in Vsetín). This motif underwent modifications in his early works, both formal and meaningful: sun symbol, dove tail or flower motif. The production of furniture was contracted to joiners and cabinet-makers and after having moved to Brno, Jurkovič even considered founding his own furniture agency and wholesale. Cooperation of the architect with the joiner František Kaděra is witnessed by Jurkovič's correspondence, which is kept in the Museum in Frenštát; and the furniture in the collections of Regional Museum of Wallachia and Slovak National Gallery, which is signed by the initials FK, represents concrete surviving products.

Keywords:

Michal Urbánek, Josef Životský, Josef Válek, František Kaděra, folklore influence, eclectic historicism, Art Nouveau, folk decorations, Public Savings Bank in Vsetín, Pustevny

Príspevok je venovaný rané nábytkové tvorbe architekta Dušana Samuela Jurkoviča (1868–1947), ktorá je spjata s umelcovým pobytom na Valašku i s počiatky jeho pôsobení v Brne a ktorá je osobitým prejavom folklórismu v Jurkovičovej diele. V té dobé byly architektovy progresívni návrhy inšpirované lidovou tvorbou a ornamentikou a osobitým spôsobem je reflektovaly.

Cílem příspěvku je: 1. zmapovat tehdejší Jurkovičovu nábytkovou tvorbu, a to na základě vzájemné provázanosti literatury, archivních pramenů (včetně autorových návrhů i dobových fotografií) a dochovaných realizací ve veřejných stírkách i v soukromém majetku; 2. naznačit genezi a symboliku Jurkovičova specifického dekorativního motivu vějíře a 3. podchytil spolupráci mezi umělcem-návrhářem a řemeslníkem, zhotovujícím nábytek dle Jurkovičových předloh, na příkladu frenštátského stolaře Františka Kaděry.

Významný (česko-) slovenský architekt Dušan Samuel Jurkovič (1868–1947) spojil s Valašskem deset let svého tvůrčího života. Na počátku své kariéry, pravděpodobně na sklonku roku 1889 (BOŘUTOVÁ 2009, 21) začal pracovat ve stavební kanceláři vsetínského stavitele Michala Urbánka (1849–1923) – vlastenecky uvědomělé, výrazné regionální osobnosti, aktivně zapojené do spolkového a veřejného života. S Urbánkem spolupracoval až do roku 1899, kdy jejich poslední společný počín – soubor dřevěných staveb na Pustevnách ve „slohu lidovém“ – přinesl mladému ambicióznímu architektovi vytožený úspěch a popularitu. Coby uznávaný „bánsnik dřeva“ opustil Valaško a rozjel v Brně samostatnou architektonickou praxi.

Kamenochoař František Zajíc z Uherského Brodu a jeho následovníci

Stone Sculptor František Zajíc from Uherský Brod and His Followers

Aleš Naňák

Abstract:

Based on the surviving archival sources and field research, the article maps out history of the workshop of the stone sculptor František Zajíc from Uherský Brod. His work falls between the years 1903 and 1907. His work was then continued by another well-known master stone sculptor Ludvík Peřík. His follower in turn then became, at the beginning of the 1920s, Vincenc Gregor. Zajíc's workshop is exceptional by the fact that we can describe what it looked like, including detailed inventory of tools and equipment.

Keywords:

Minor sacred architecture, stonemason, stone sculptor, stone cross, field cross, František Zajíc, Vojtěška Zajícová, Ludvík Peřík, Vincenc Gregor, Johann Eduard Tomola, Pašovice, Uherský Brod

Na počátku 20. století založil v Uherském Brodě kamenosochařskou dílnu muž, který díky svému umu mohl velmi pravděpodobně sklízet nemalé úspěchy. Osud mu však nedopřál, aby svou práci rozvinul, a jeho schopnosti dnes dokládá pouze několik málo dochovaných děl na Uherskobrodsku a Zlínsku. Provoz dílny pak pokračoval pod jinými jmény, avšak stopa toho, kdo stál u jejího zrodu, zůstala zřetelně čitelná.¹

Kamenochoař František Zajíc se narodil 10. března roku 1877 v Pašovicích na čísle popisném 54, a to jako druhorozený syn čtvrtníka Františka Zajíce a jeho ženy Barbory, rozené Chromkové z Prakšic (MZA Brno, E67, inv. č. 4885, 6). Zajíc si ve svých téměř sedmadvaceti letech počátkem roku 1904 zřídil dílnu v Uherském Brodě na čísle popisném 116, přičemž živnost měl zapsanu jako „Bildhauerei und Erzeugung von denkmälern“ (MZA Brno, SOKa Uherské Hradiště, inv. č. 73, karton 73). O dva roky později, 6. února 1906, vstoupil už jako „sochař v Uh. Brodě“ do manželského svazku s Vojtěškou Kollerovou, dcerou Heřmana Kollera, řeznického mistra v Uh. Brodě, a jeho ženy Leopoldy, rozené Rochové z Uherského Hradiště (MZA Brno, E 67, inv. č. 12183, 85). Následujícího roku, 17. června, se Františku Zajícovi a jeho ženě narodila dcera Anna (MZA Brno, E 67, inv. č. 12159, 117). Z narození potomka se však mladý sochař dlouho radovat nemohl. Zeměl na souchotiny 16. července 1907, jen několik týdnů poté, co dcera přišla na svět (MZA Brno, E 67, inv. č. 12204, 189).

Dosud nejstarší doloženou Zajícovu práci nalezneme na ulici Prakšické v Uherském Brodě. Jedná se o tzv. Kalvárii, celokamenný kříž se sousoším Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. Na třístupňové základně jsou posazeny čtyřboké sokly podstavců soch i kříže. Strany soklů jsou doplněny pravoúhlým rámováním. Na sokly navazují vysoké podstavce, ty jsou zdobené čtyřbokými vpadlinami, přičemž do čelní stěny podstavce kříže je druhotně vsazena deska (zřejmě nahrazení již zaslého původního textu) s nápisem: *Nezapomeň na Boha / nezapomeň na sebe / nezapomeň na nás. / Volání z očiště. / L. P. 1903.* Závěr podstavců je shodně doplněn dekorativním pásem, na nějž dosedají vložené profilované římsy. Na levém podstavci je umístěna socha Panny Marie v podživotní velikosti, postava v bohatě zřaseném šatu je natočena ke kříži, ruce sepjaté na hrudi. Na podstavci vpravo od kříže stojí socha sv. Jana Evangelisty. Jeho pohled směřuje rovněž ke kříži, ruce sepjaty u pasu. Na římsu prostředního podstavce dosedá hranolovitý nízký dřík, který je na čelní straně i po bocích zdoben reliéfem květu uprostřed pravoúhlé vpadliny. Patka vlastního kříže je členěná, rama na kříže jsou jehlanovitě zakončena, korpus kamenný, stejně tak nápisová destička

Architekt Alois Balán. Komplexný obraz osobnosti a diela

Architect Alois Balán. A Complex Portrait of Personality and Work.

Soňa Ščepánová

Abstract:

Apart from local architects creating their works at the time of the First Czechoslovak Republic, it was also a group of numerous authors from Bohemia and Moravia, who contributed towards forming the modern architectonic platform in Slovakia. Moravian architect Alois Balán, born in Valašské Meziříčí, was among those, who in his works supported initiating new ideas and advent of Modernism. He established, together with a Czech architect Jiří Grossmann, a successful studio which existed for nearly two decades. Balán took an active part both in regulatory project for the new capital and creating a specialist platform. At the same time he published a lot of material pertaining to contemporary topics of urbanism and architecture. Several important projects, influencing the modern look of towns were implemented in Slovakia, and above all, in Bratislava, being the result of either common production of the studio or individual designs. Three of them are considered iconic. Having returned to his native town, Balán continued his career of an architect and worked on projects for Valašské Meziříčí; considerable part of his creation was devoted to urbanism of the town. The main objective of this contribution is, apart from comprehensive introduction of the personality of Alois Balán, also to create a complete and integrated picture of his architectural work in Slovakia and Moravia. In the framework of Slovak history, architect Balán is seen as one of the leading representatives of modern architecture of the interwar period, while in his native land his projects in Slovakia lack the recognition. The aim of this text is to fill in the empty spaces and contribute towards deeper understanding of the personality of Alois Balán as well as completely assess his life work and its importance for Czech, respectively Moravian, architecture historiography.

Keywords:

Modern architecture, urbanism, Slovakia, Bratislava, Moravia, Valašské Meziříčí

Českí architekti na Slovensku.

Ustanovenie nového štátu Československej republiky prinieslo pre slovenskú krajinu po roku 1918 zásadné celospoločenské zmeny. Prechod do nového demokratického štátu znamenal prudký prelom v hospodárskom a kultúrno – spoločenskom vývoji. Hlboké štruktúrálné transformácie sa následne nevyhnutne premietli aj do stavebného výzoru miest a celkového architektonického vývoja na Slovensku. Z pohľadu dejín relatívne krátky úsek prvej republiky predstavuje v architektonickom a stavebnom dianí na Slovensku obdobie mimoriadneho technického rozvoja a predovšetkým názorového posunu k progresívnym ideám moderného hnutia.

Prí skúmaní medzivojnovej architektúry na Slovensku popri miestnych architektoch nachádzame výrazný odkaz skupiny autorov pôvodom z Čiech a Moravy. V prívstavenom prostredí multikultúrnych vplyvov bol proces nástupu Moderny iniciovaný a rozvíjaný aj prácami českých architektov, ktorí sa výraznou mierou podieľali na formovaní slovenskej architektonickej scény.

Fenómén českých architektov na Slovensku (nielen) v medzivojnovom období ostával však po dlhú dobu hlbšie neuchopený a nepreskúmaný. Jedným z dôvodov by mohla byť paradoxne vzájomná blízkosť bratských krajín Slovenska a Čiech. Začiatkom 80. rokov 20. storočia tému vniesol do pozornosti český architekt a historik

Zlínský průmyslový design 1918–1958

Revolverový soustruh MAS R50 a vývoj baťovského strojírenství během první poloviny 20. století

Zlín Industrial Design 1918 – 1958

Turret Lathe MAS R50 and Development of Baťa Engineering during the First Half of the 20th Century

Vít Jakubíček

Abstract:

This contribution focuses on the development of engineering production in the Baťa Company during the first half of the 20th century as well as an establishment of organised education of industrial designers as a part of the educational programme of the School of Arts in Zlín (1939 – 1949). A special attention is given namely to the circumstances under which the turret lathe R50 of Moravian Joint Stock Engineering Works [Moravské akciové strojířny – MAS] was conceived, this lathe being the very beginning of conscious cooperation of an artist, a design engineer and doctors studying occupational diseases and it is considered to be one of the icons of the beginnings of Zlín industrial design. Other parts of the text follow the development in the field of industrial visual art – the studio for designing machinery and tools, which was established in 1947 by Zdeněk Kovář, a student of Vincenc Makovský and a graduate from the School of Arts. The concluding part maps out not only the complicated routes of Zlín design of the 1950s but also the first international successes the Zlín design achieved.

Keywords:

Industrial design, plant machinery, engineering, Zlín design, Zlín, Baťa system of management

„Neděláme vlastně nic nového. Vykopávky ukázaly jasně, že třeba v Egyptě nebo ve starém Řecku dovedli už ve starověku zpracovávat předměty denní potřeby se svrchovaným uměleckým vkusem. A je-li dnes jednou ze životních potřeb stroj – proč by se mu mělo umění vyhýbat?“ (H. Č. 1940) Těmito slovy lakonicky shrnul práci na návrhu revolverového soustruhu R50 Moravských akciových strojířen (MAS) v roce 1940 jeho autor – sochař Vincenc Makovský. Dnes již víme, že se tehdy (i přes autorovu skromnost) odehrál důležitý dějinný moment historie zlínského designu, který stál na pomyslném počátku snah o spolupráci výtvarníka (designéra), konstruktéra a lékaře studujících nemoci z povolání. Práce na soustruhu také vytvořila podhoubí pro vznik organizované výuky průmyslového designu ve Zlíně – obor tvarování strojů a nástrojů založený v roce 1947 Makovského žákem Zdeňkem Kovářem. Návrhu revolverového soustruhu již byla věnována řada příspěvků pohližejících z různých perspektiv na kontext jeho vzniku. Vzhledem k jeho významu pro dějiny československého průmyslového designu je důležité ho zařadit také do širších souvislostí rozvoje strojířenské výroby u firmy Baťa v meziválečném období, který jeho vzniku předcházal.

Počátky strojířenství ve firmě Baťa

„Rozhodnutí Tomáše Batí o zavedení strojířenské výroby ve Zlíně bylo bezprostředně spjato s nevyhnutelnou potřebou zabezpečit plynulý průběh obuvnické výroby. To vyžadovalo zajištění výroby náhradních dílců, údržbu strojního parku a výrobu potřebných zařízení pro obuvnické dílny.“ (HOŘEŠ 2007, 166) Počátky vlastní výroby strojů ve firmě Baťa se datují již do roku 1903, kdy byl podle převzaté dokumentace vyroben první cvíkač stroj. Do té doby, a také dlouho poté, se používala zařízení cizí výroby (zejména německá, anglická a americká) a batovští strojaři se zaměřovali hlavně na jejich údržbu a případné opravy (HRDLÍČKA – PAPOUŠKOVÁ 2013, 6).

Na konci první dekády byla postavena první strojířna umožňující produkci dalších typů zařízení potřebných pro výrobu obuvi. Během rozmachu firmy v průběhu první

Zlínský průmyslový design 1918–1958 Revolverový soustruh MAS R50 a vývoj baťovského strojírenství během první poloviny 20. století

Zlín Industrial Design 1918 – 1958

Turret Lathe MAS R50 and Development of Bafa Engineering
during the First Half of the 20th Century

Vít Jakubíček

Abstract:

This contribution focuses on the development of engineering production in the Bafa Company during the first half of the 20th century as well as an establishment of organised education of industrial designers as a part of the educational programme of the School of Arts in Zlín (1939 – 1949). A special attention is given namely to the circumstances under which the turret lathe R50 of Moravian Joint Stock Engineering Works (Moravské akciové strojířny – MAS) was conceived, this lathe being the very beginning of conscious cooperation of an artist, a design engineer and doctors studying occupational diseases and it is considered to be one of the icons of the beginnings of Zlín industrial design. Other parts of the text follow the development in the field of industrial visual art – the studio for designing machinery and tools, which was established in 1947 by Zdeněk Kovář, a student of Vincenc Makovský and a graduate from the School of Arts. The concluding part maps out not only the complicated routes of Zlín design of the 1950s but also the first international successes the Zlín design achieved.

Keywords:

Industrial design, plant machinery, engineering, Zlín design, Zlín, Bafa system of management

„Neděláme vlastně nic nového. Vykopávky ukázaly jasně, že třeba v Egyptě nebo ve starém Řecku dovedli už ve starověku zpracovávat předměty denní potřeby se svrchovaným uměleckým vkusem. A je-li dnes jednou ze životních potřeb stroj – proč by se mu mělo umění vyhýbat?“ (H. Č. 1940) Těmito slovy lakonicky shrnul práci na návrhu revolverového soustruhu R50 Moravských akciových strojířen (MAS) v roce 1940 jeho autor – sochař Vincenc Makovský. Dnes již víme, že se tehdy (i přes autorovu skromnost) odehrál důležitý dějinný moment historie zlínského designu, který stál na pomyslném počátku snah o spolupráci výtvarníka (designéra)!, konstruktéra a lékaře studujících nemoci z povolání. Práce na soustruhu také vytvořila podhoubí pro vznik organizované výuky průmyslového designu ve Zlíně – obor tvarování strojů a nástrojů založený v roce 1947 Makovského žákem Zdeňkem Kovářem. Návrhu revolverového soustruhu již byla věnována řada příspěvků pohlízejících z různých perspektiv na kontext jeho vzniku. Vzhledem k jeho významu pro dějiny československého průmyslového designu je důležité ho zařadit také do širších souvislostí rozvoje strojířenské výroby u firmy Bafa v meziválečném období, který jeho vzniku předcházela.

Počátky strojířenství ve firmě Bafa

„Rozhodnutí Tomáše Bati o zavedení strojířenské výroby ve Zlíně bylo bezprostředně spojeno s nevyhnutelnou potřebou zabezpečit plynulý průběh obuvnické výroby. To vyžadovalo zajištění výroby náhradních dílců, údržbu strojního parku a výrobu potřebných zařízení pro obuvnické dílny.“ (HOREJŠ 2007, 166) Počátky vlastní výroby strojů ve firmě Bafa se datují již do roku 1903, kdy byl podle převzaté dokumentace vyroben první cvikací stroj. Do té doby, a také dlouho poté, se používala zařízení cizí výroby (zejména německá, anglická a americká) a baťovští strojaři se zaměřovali hlavně na jejich údržbu a případné opravy (HRDLIČKA – PAPOUŠKOVÁ 2013, 6).

Na konci první dekády byla postavena první strojířna umožňující produkci dalších typů zařízení potřebných pro výrobu obuvi. Během rozmachu firmy u průběhu první

Osobní fond PhDr. Karla Pekárka v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Personal Collection of PhDr. Karel Pekárek in the Museum of South East Moravia in Zlín

Ondřej Machálek

Abstract:

In 1967, the Museum of South East Moravia in Zlín acquired the estate of a historian and ethnographer PhDr. Karel Pekárek (1911 – 1966). The aim of this article is, while cataloguing the estate, to introduce the personality of the originator, the contents of the collection as well as to indicate its usability for research and publishing activities. Karel Pekárek, born in Dolní Ves near Fryšták, was originally a teacher and later the author of very well regarded Old Zlín Tales. Having finished studies of ethnography and folkloristics at the Faculty of Arts of Charles University in Prague, he began, from 1951, to collect material for a historically-ethnographic monograph Gottwaldov-Zlín, the aim of which was to describe the transformation of this rural town into an industrial centre. Thematically widely conceived work was to offer four basic chapters: the countryside and its characteristics – settlement and inhabitants, material culture of the inhabitants, social culture of the inhabitants and spiritual culture of the inhabitants. The main contents of the personal estate is material for the above mentioned single chapters of the monograph, which remained unfinished, because of the untimely death of its author. This study draws attention to those parts that might have potential for research. These are, above all, transcripts of interviews with the contemporary witnesses, data from informers and drafts of unpublished works. The most detailed are the chapters on business, handicrafts and trade in old Zlín (shoemaking and pearl button making) and some topics pertaining to social culture. Of no less importance are a multitude of topics containing interviews with contemporaries from Zlín and Fryšták, as well as a survey among pupils, which documented various manuscript records of local tales, superstitious stories, sayings, proverbs, local customs and games. An important part of this collection are photographic and pictorial documents, especially a collection of quality photographs by Jan Lukáš (1920 – 1984), which show the near surroundings of Jasenná between 1920s and 1950s.

Keywords:

Karel Pekárek, Zlín, Fryšták, personal collection, estate, archive documents, monograph, contemporary witnesses

Úvod. Vývoj a způsob uspořádání fondu

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále MJVM) získalo v roce 1967 pozůstalost historika a etnografa PhDr. Karla Pekárka. Cílem tohoto článku je u příležitosti katalogizace fondu představit osobnost původce, obsah fondu a naznačit jeho využitelnost pro badatelskou a publikační práci.

Po převzetí byla pozůstalost zaevidována pod přírůstkovým číslem 153/67, materiál byl zhruba tematicky rozříděn a uložen do 34 archivních krabic. V roce 1977 k ní byl dodatečně připojen další materiál zaevidovaný pod př. č. 539/77. Celý tento soubor byl zhruba tematicky rozříděn, uložen do archivních krabic a byly vytvořeny seznamy jeho obsahu. K tomuto fondu byla ještě připojena kolekce fotografií především od fotografa Jana Lukáše z Jasenné, zakoupená od rodiny K. Pekárka v roce 1979 a zaevidovaná pod přírůstkovým číslem 361/79/1-92. Od vlastního fondu byla oddělena knihovna Karla Pekárka, která se stala součástí knihovny MJVM. V první polovině 90. let 20. století zpracoval další část materiálů uložených v dřevěné registratuře pracovník muzea PhDr. Jaroslav Wicherek, CSc.

Osobní fond PhDr. Karla Pekárka v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Personal Collection of PhDr. Karel Pekárek in the Museum of South East Moravia in Zlín

Ondřej Machálek

Abstract:

In 1967, the Museum of South East Moravia in Zlín acquired the estate of a historian and ethnographer PhDr. Karel Pekárek (1911 – 1966). The aim of this article is, while cataloguing the estate, to introduce the personality of the originator, the contents of the collection as well as to indicate its usability for research and publishing activities. Karel Pekárek, born in Dolní Ves near Fryšták, was originally a teacher and later the author of very well regarded Old Zlín Tales. Having finished studies of ethnography and folkloristics at the Faculty of Arts of Charles University in Prague, he began, from 1951, to collect material for a historically-ethnographic monograph *Gottwaldov-Zlín*, the aim of which was to describe the transformation of this rural town into an industrial centre. Thematically widely conceived work was to offer four basic chapters: the countryside and its characteristics – settlement and inhabitants, material culture of the inhabitants, social culture of the inhabitants and spiritual culture of the inhabitants. The main contents of the personal estate is material for the above mentioned single chapters of the monograph, which remained unfinished, because of the untimely death of its author. This study draws attention to those parts that might have potential for research. These are, above all, transcripts of interviews with the contemporary witnesses, data from informers and drafts of unpublished works. The most detailed are the chapters on business, handicrafts and trade in old Zlín (shoemaking and pearl button making) and some topics pertaining to social culture. Of no less importance are a multitude of topics containing interviews with contemporaries from Zlín and Fryšták, as well as a survey among pupils, which documented various manuscript records of local tales, superstitious stories, sayings, proverbs, local customs and games. An important part of this collection are photographic and pictorial documents, especially a collection of quality photographs by Jan Lukáš (1920 – 1984), which show the near surroundings of Jasenná between 1920s and 1950s.

Keywords:

Karel Pekárek, Zlín, Fryšták, personal collection, estate, archive documents, monograph, contemporary witnesses

Úvod. Vývoj a způsob uspořádání fondu

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále MJVM) získalo v roce 1967 pozůstalost historika a etnografa PhDr. Karla Pekárka. Cílem tohoto článku je u příležitosti katalogizace fondu představit osobnost původce, obsah fondu a naznačit jeho využitelnost pro badatelskou a publikační práci.

Po převzetí byla pozůstalost zaevídována pod přírůstkovým číslem 153/67, materiál byl zhruba tematicky rozříděn a uložen do 34 archivních krabic. V roce 1977 k ní byl dodatečně připojen další materiál zaevídovaný pod p. č. 539/77. Celý tento soubor byl zhruba tematicky rozříděn, uložen do archivních krabic a byly vytvořeny seznamy jeho obsahu. K tomuto fondu byla ještě připojena kolekce fotografií především od fotografa Jana Lukáše z Jasenné, zakoupená od rodiny K. Pekárka v roce 1979 a zaevídovaná pod přírůstkovým číslem 361/79/1-92. Od vlastního fondu byla oddělena knihovna Karla Pekárka, která se stala součástí knihovny MJVM. V první polovině 90. let 20. století zpracoval další část materiálů uložených v dřevěné registratuře pracovník muzea PhDr. Jaroslav Wicherek, CSC.

Modrotiskové formy z dílen rožnovských barviřů v muzejních sbírkách

Blue Print Dies from the Workshops of Rožnov Dyers in Museum Collections

Helena Cviklová

Abstract:

The contribution presents the results of a two-year research mapping the existence of dies for manual printing from the workshops of Rožnov dyers of blue print textiles in the collections of investigated museums in Moravia and Bohemia. The research was carried out in Wallachian Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm in the years 2017 – 2018 and is a thematic continuation of cataloguing the Rožnov collection of blue print dies in the previous period. Archive sources record existence of blue print dying in Wallachia as early as 18th century. At the time of the biggest heyday of the trade, which took place in the 19th century, there were several dyers working in Rožnov. Relatively intensive expansion of this industry was influenced by the price availability of cotton fabric, imported dye and other consumables needed for production of blue print. Blue print fabrics became very popular in rural clothing and were in high demand. General business expansion in the second half of the 19th century and modernisation of production even in the textile industry resulted in increased production of cheaper factory produced items. Printing machinery started to be used even in small dye-works, which consequently reduced the proportion of manual production. Accumulation of these factors resulted, at the end of the 19th and the beginning of 20th centuries, in gradual decline and closing of the dye-works. After discontinuation of their existence, some parts of the trade equipment and blue print products became a part of museum collections and today they represent precious material documents of manual trade production in textile industry. The research set as its objective to find information on these material documents supporting the existence of Rožnov dye-works deposited in collections of the other museums. Research of the collections discovered items pertaining to blue print dye-works in Rožnov pod Radhoštěm in four out of the twenty four researched museums. Namely, one comprehensive collection and two individual pieces of dies for manual printing, die wheel and a notebook with recipes of dye reserve material. The origin of these is supported by evidence records in the concerned museums. Collected data enrich the existing documentation in the Wallachian Open Air Museum and contribute towards an integral view of the production, concerning mainly Černocho dye-works. The results of the research published on the web pages of Wallachian Open Air Museum can be used by persons interested in blue print production, both specialists and laics.

Keywords:

Wallachian Open Air Museum, Rožnov pod Radhoštěm, Wallachia, dye trade, manual textile print, printing dies

Úvod

V letech 2017–2018 byl ve Velašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (dnes Národní muzeum v přírodě, příspěvková organizace, Velašské muzeum v přírodě, dále jako VMP) realizován výzkum zaměřený na zmapování výskytu forem na ruční tisk z dílen rožnovských barviřů modrotisku ve sbírkách jiných muzeí na Moravě a v Čechách. Tematicky navazuje na odborné zpracování rožnovské sbírky barviřských forem, jehož výsledkem byla kompletní katalogizace a prezentace prostřednictvím online katalogu přístupného veřejnosti od konce roku 2016 na webových stránkách VMP. Výzkum si kladal za cíl zjištění co nejvíce možných informací o existen-